

А.Н. Галиева
Л.М. Садырқұл

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан
(E-mail: nurai_gali@mail.ru)

Жалпы және арнайы білім беру саласында логопедтің кәсіби қызметі

Аңдатпа. Мақалада логопедияның теориялық және практикалық бағытындағы сұрақтар, жалпы және арнайы білім беру саласында логопедтің кәсіби қызметі ғылыми зерттеулер мен нақты білім беру жағдайында талданады. Логопедтің кәсіби қызметі бірнеше еңбек функцияларында қарастырылады.

Авторлар білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалардың әр санаты (далмудың ең көп кездесетін бұзылыстары сөйлеу тіліндегі бұзылыстары болып табылады) логопедтің сүйемелдеуін қажет ететіндіктен, логопедтің кәсіби қызметі тек қана жалпы білім беру мекемелері деңгейінде логопедиялық қолдауды ұйымдастырумен шектелмейді, ол бейімделген білім беру бағдарламалары бойынша мектептерде, аралас немесе өтемақы түріндегі мектепке дейінгі ұйымдарда, медициналық ұйымдары, әлеуметтік сала ұйымдарында қызмет атқаратынына баса тоқталады және бүгінгі күні жалпы білім беру жүйесінің инклюзивті практикаға бағдарлануына байланысты инклюзивті білім беру аясындағы логопед-мұғалім жұмысының өзіндік ерекшеліктеріне де көңіл бөлген.

Зерттеу жұмысы аясында І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 6B019 (5B010500) – «Дефектология» білім беру бағдарламасының «Логопедия» жеке білім беру траекториясында даярланып жатқан студенттермен тәжірибелік жұмыс жүргізілген. 2019–2020 оқу жылындағы 6B019 (5B010500) – «Дефектология» мамандығының білім беру бағдарламасы негізге алынды. Авторлық «Логопедиялық технологиялар» атты арнайы курстың жұмыс бағдарламасы әзірленген.

Тәжірибелік эксперимент жұмысында Н.П. Фетискин әдістемесі, «Толеранттылық индексі» сауалнамасы, В.В. Бойко экспресс-диагностикасы, А.А. Реанның модификациясында К. Замфирдің кәсіби қызметінің мотивациясын анықтау әдістемесі зерттеу бағытына сәйкес бейімделген. Педагогикалық экспериментке «Логопедия» бағыты бойынша білім алатын күндізгі оқытудың IV курсының 12 студенті, 4 сарапшы, олардың ішінде практика әдіскерлері, педагогикалық практика жүргізілген мекемелердің логопедтері қатысты.

Түйін сөздер: логопедия, логопед, арнайы білім беру, кәсіби қызмет, еңбек функциясы, білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалар, сөйлеу тіліндегі бұзылыстар, білім беру бағдарламасы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-140-3-102-113>

Кіріспе

Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалар санының өсуі қазіргі қоғамдағы ең сұранысқа ие педагогикалық мамандықтардың

бірі түзету педагогикасы саласына жататын мамандықтар болып табылады, осыған байланысты арнайы (дефектологиялық) білім берудің әртүрлі бейіндері бойынша педагогтердің кәсіби даярлығы өзекті мәселе болып табыла-

ды. Сөйлеу бұзылыстарының болуы, бұл бұзылыстарды сәтті даму мен әлеуметтену үшін жоюдың маңыздылығы білім беру процесін білікті логопедиялық көмекпен қамтамасыз етудің өсіп келе жатқан қажеттіліктерін анықтайды [1,2,3,4].

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі № 338 бұйрығымен бекітілген «Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына» сәйкес [5] мұғалім-логопед болып дефектологиялық білімі («логопедия» мамандығы, қайта даярлық курсынан өткен жағдайдағы «олигофренопедагог» пен «сурдопедагог»), «логопедия» мамандығы бойынша қайта даярлықтан міндетті түрде өткен «орыс (қазақ) тілі мен әдебиеті мұғалімі», «бастауыш сыныптарының мұғалімі» мамандығы бойынша жоғары білімі бар тұлғалар тағайындалады.

Логопед-мұғалім, логопедтің лауазымдық міндеттеріне [6] сүйене отырып, кәсіби қызметін жүзеге асырады.

Негізгі бөлім

Кәсіби қызмет - бұл белгілі бір салада және өндіріс саласында өз мамандығы мен біліктілігі бойынша адамның қызметі. Оның жұмыстағы жетістігі өзінің кәсіби қызметіне дайын болғандығына байланысты.

Кәсіби қызметті еңбектің құрамдас бөлігі ретінде адамның негізгі қызметін қарастыруға болады.

Кәсіби қызмет әрқашан белгілі бір мақсатқа ұмтылады және нақты міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді.

Логопедтің кәсіби қызметі тек қана жалпы білім беру мекемелері деңгейінде логопедиялық қолдауды ұйымдастырумен шектелмейді, ол бейімделген білім беру бағдарламалары бойынша мектептерде, аралас немесе өтемақы түріндегі мектепке дейінгі ұйымдарда, медициналық ұйымдары, әлеуметтік сала ұйымдарында қызмет атқарады.

Логопедтің кәсіби қызметі бірнеше еңбек функцияларын қарастырады.

Алғашқы еңбек функциясын жүзеге асыру кезінде логопед-мұғалім ерекше білім беру және әлеуметтік-коммуникативтік қажеттіліктерді, сөйлеу қабілеті бұзылған адамдардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сабақтарды (топтық, кіші топтық, жеке) жоспарлай және жүргізе білуі керек. Айта кету керек, логопедтің барлық еңбек функциялары мен іс-әрекеттері бойынша барлық қызметі міндетті түрде баланың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеруі керек. Сонымен қатар, көбінесе сөйлеу қабілеті бұзылған баланың ерекше білім беру қажеттіліктерін, оның жеке ерекшеліктерін және оның әлеуметтік-коммуникативтік қажеттіліктерін анықтайтын логопед-мұғалім. Даму мүмкіндігі шектеулі балалардың көптеген санаттары логопедиялық көмекті қажет ететіндіктен, логопед *әр баланың әлеуметтік-коммуникативтік қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін білуі, түсінуді және анықтауы* керек. Бұл қажеттіліктер әртүрлі деңгейге ие болуы мүмкін, мысалы, ауыр бұзылулары жоқ балаларда қалыпқа жақын қарым-қатынасқа дейін, ал аутизм спектрі бұзылған және белсенді сөйлеу қабілеті жоқ балаларда немесе психикалық дамуы тежелген және сөйлеу қарым-қатынасының төмен деңгейі бар балаларда қарым-қатынас қажеттілігінің өмірлік деңгейіне дейін. Барлық осы нұсқалар мен олармен жұмыс істеу әдістері логопедтің жұмысының арсеналында болуы керек.

Логопед-мұғалімнің еңбек әрекеттері, мүмкін болатын бұзылулардың кең спектрін және нәтижесінде пайда болатын сөйлеу бұзылыстарын ескере отырып, логопедтен сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін жүзеге асыру және оларға қажетті өмірлік құзіреттіліктерді дамыту үшін арнайы білім беру ортасын ұйымдастыруды талап етеді. Логопед тек түзету сабақтарында ғана емес, сонымен қатар басқа сабақтарда, сабақтан тыс іс-шараларда, қосымша білім беру жүйесінде, үйде және басқа салаларда ұйымдастыратын барлық логопедиялық сүйемелдеу және сөйлеу ортасы баланың дамуы мен оқуына қажетті сөйлеу режимінің кешенді әсерін қамтамасыз етуі ке-

рек. Нәтижесінде, бұл қажетті өмірлік дағдыларды тиімді қалыптастыруға, сөйлеу қабілеті бұзылған адамдардың жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктері аясында қажетті сөйлеу белсенділігін, монологиялық немесе диалогтық сөйлеуді ынталандыруға әкелуі керек.

Сөйлеу тіліндегі ауыр бұзылыстары бар тұлғаларды білім берудің бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу кезінде логопед-мұғалімнің міндеттері трансформацияланады. Ауыр сөйлеу бұзылыстары бар тұлғаларға арналған білім беру бағдарламаларын бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу, логопедтің лауазымдық міндеттері екінші еңбек функциясы болып табылады.

Осы еңбек функциясының аясында, оның атауынан көрініп тұрғандай, білім беру бағдарламаларын жан-жақты негізделген сараптамалық құрастыру және іске асыру мақсатында болжау және жоспарлау міндеттері, қай міндеттің бастапқы немесе қандай арақатынасқа қарамастан, ол – оқыту, тәрбиелеу, даму бұзылыстарын түзету, әлеуметтік бейімдеу. Осы міндеттен көріп отырғаныңыздай, логопед оқушының негізгі бұзылуы қандай болмасын, осы процессті жоспарлауға қатысады, сонымен қатар жұмыстың барлық бағыттары бойынша жан-жақты сүйемелдеумен айналысады.

Логопедтің ұйымдастырушылық жұмыстың көптеген бағыттарына қатысуы оның негізгі жұмысын (түзету шараларын, сабақтарды, сүйемелдеулерге қажет сабақтарды өткізу) өзгертпейді. Әрине, білім беру бағдарламасында немесе логопедиялық көмек жоспарланған жетістіктерді бақылау және бағалау жүйесі бағалау нәтижелері бойынша бағдарламалардың мазмұнын, сабақ жоспарларын түзете алатын, сондай-ақ бағалау құралдарының қорын жаңартып, өзгерте алатын сарапшы ретінде логопедтің міндетті қатысуымен жасалады.

Логопед-мұғалім сөйлеу қабілеті бұзылған адамдарды сүйемелдеуге жауапты сарапшы және маман болғандықтан, оған, әдетте, әзірленген сүйемелдеу бағдарламаларын іске асыру үшін бағдарламалық-әдістемелік құ-

жаттаманы жүргізу міндеттері жүктеледі, Сондықтан логопед-мұғалім Мемлекеттік және аймақтық нормативтік-құқықтық базаны да, ол өз қызметін жүзеге асыратын білім беру ұйымында қабылданған жергілікті актілерді де нақты білуі керек.

Бірінші еңбек функциясымен салыстырғанда, бұл еңбек әрекеттері оқыту, тәрбиелеу, даму бұзылыстарын түзету, әлеуметтік бейімделу және оңалту бағдарламаларымен жұмыс істеуге, халықаралық, мемлекеттік, аймақтық және жергілікті деңгейдегі заңнаманың барлық мүмкін талаптарын, жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, қажетті дағдылар мен біліктерді, соның ішінде коммуникативтік дағдылар мен біліктерді ескере отырып, оларды құрастыруға бағытталған. Сүйемелдеу процесін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етумен жұмыс жасау кезінде логопедтер бағдарламаларды іске асыру үшін қажетті бағдарламалық-әдістемелік материалдарды әзірлей алуы керек. Бұл дағды міндетті және өте маңызды, өйткені бағдарламаларды білім беру ұйымы толығымен дербес құра алады, олардың контингентінің қажеттіліктерін, олардың техникалық, материалдық, аумақтық және барлық басқа мүмкіндіктерін ескере отырып, бағдарламада қолдануға болатын әзірленген бағдарламалық-әдістемелік кешен болмауы мүмкін, яғни мамандар, ең алдымен логопед маман және оның бақылауындағы басқа мұғалімдер, оларды жасалатын бағдарлама бойынша әзірлеу қажет болады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта тек білім беру бағдарламалары мен кейбір түзетулерге қатысты әзірленген бағдарламалар мен бағдарламалық - әдістемелік материалдардың болуы туралы айтуға болады, сондықтан бағдарламалар мен оған қажетті материалдардың жетіспеушілігін өтеу міндеті логопед-мұғалім мен осы мәселемен айналысатын сарапшылар тобының міндеттерінің бірі болып қалады.

Логопедтің кеңес беру жұмысы үшінші еңбек функциясының қажетті блогы болып табылады. Логопед білім беру процесі мен сүйемелдеудің барлық қатысушыларына, сондай-ақ логопедиялық қызметке тиісті өтінішпен жү-

гінетіндердің барлығына кеңес бере алады. Бірінші кезекте кеңес беру сөйлеу қабілеті бұзылған сүйемелденушілерді қамтиды, оларға білім беру процесін ұйымдастыру, дамыту, коммуникация құралдарын меңгеру, кәсіптік бағдарлау, әлеуметтік бейімдеу кезінде олардың құқықтары, мүмкіндіктері, нұсқалары түсіндірілуге тиіс.

Кеңес алушылардың келесі үлкен тобы ата-аналар, сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың отбасы мүшелері болып табылады, олармен кеңес беру жұмысы сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды отбасылық тәрбиелеу, білім беру бағытын таңдау, әртүрлі кезеңдердегі оны өзгерту мүмкіндіктері мен мақсаттары, әлеуметтік бейімделу, кәсіптік бағдарлау, сондай-ақ үй жағдайында мамандандырылған түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу және қолдау мәселелері бойынша жүргізілуі тиіс. Әсіресе, осы бағытта ата-аналар мен сүйемелдеушінің отбасы мүшелері логопедпен және басқа түзету мұғалімдерімен тығыз ынтымақтастықта болуы керек. Сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға/ересектерге білім беру, әлеуметтік бейімделу және оңалту процестерін жүзеге асыратын мұғалімдер мен мамандарға кеңес беру жұмыстары олардың бастамасы бойынша да, логопедтің бастамасы бойынша да үнемі жүргізілуі керек екенін ұмытпау керек. Бұл топқа баламен жұмыс істеуге белгілі бір дәрежеде қатысатын барлық мамандар кіруі мүмкін, яғни олар түзету мұғалімдерінің – логопедтердің ұсыныстарын, соның ішінде не істеп жатқанын, қандай мақсатта екенін, сүйемелдеудің мүмкіндіктерін, қажеттіліктерін, оның жақын даму аймағын және негізгі өмірлік құзыреттіліктерін білуі керек [7,8,9].

Жалпы білім беру жүйесінің инклюзивті практикаға бағдарлануына байланысты жалпы білім беру ұйымының мектеп логопунктінде жұмыс істейтін логопедке де қойылатын талаптар өсті, өйткені дамудың ең көп кездесетін бұзылыстары сөйлеу тіліндегі бұзылыстары болып табылады.

Инклюзивті білім беру аясындағы логопед-мұғалім жұмысының өзіндік ерекшеліктері бар [10]. Біріншіден, түзету жұмыста-

рына дейін логопед, қарапайым балалармен жұмыс жасағандай, дәл және мұқият диагноз қою арқылы әртүрлі әдістерді қолдана отырып, сөйлеу бұзылыстарының ерекшеліктері мен сипатын анықтайды. Екіншіден, логопедиялық зерттеуге сүйене отырып, бірқатар басқа мамандармен бірге баланың жеке даму жоспарын жасайды, оның ерекшеліктерін ескереді, жеке білім беру бағытын анықтайды, сонымен қатар әртүрлі оқу пәндері бойынша даму мүмкіндігі шектеулі оқушылардың үлгерім себептерінің алдын алуға немесе жоюға бағытталған әдістерді, іс-шаралар мен стратегияларды анықтайды және әзірлейді. Үшіншіден, логопункт жұмысының ерекшелігі денсаулығы мүмкіндігі шектеулі оқушылардың әртүрлі санаттарына көмек көрсетуді қамтиды; жұмыс оқушының жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып жүргізіледі; оң және теріс жақтары өтемақы мақсатында қолданылады (бұзылыстарды өтеу үшін бұзылмаған талдағыштарды тарту). Төртіншіден, барлық логопедиялық жұмыс ең көп зардап шеккен сөйлеу компонентінің айналасында құрылады (мысалы, алалия кезінде логопедиялық жұмыста сөйлеудің лексикалық жағына мән беріледі). Бесіншіден, логопед мұғалім сөйлеуді дамыту кезеңдеріне байланысты сөйлеу терапиясының мақсаттары мен әдістерін өзгертуі керек. Алтыншыдан, жұмысты ұйымдастыру, оның формасы мен қолданылатын материал білім алуда ерекше қажеттілігі бар баланың жасына сәйкес келуі керек: оқушымен жұмыс оқу бағдарламасының материалын қамтуы керек. Түзету-логопедиялық жұмыс процесінде жұмыстың жеке түрін жүзеге асыру тиімді болады. Бұл формадағы сабақтар баланың жасына және сөйлеу кемістігінің түріне сәйкес жүргізілуі керек. Сабақтар аптасына бірнеше рет (30 минуттан) үнемі өткізілуі керек. Баламен жеке іс-әрекеттің негізгі міндеті – баланың мүмкіндіктеріне негізделген сөйлеуді максималды дамыту. Түзету-логопедиялық жұмыста жоғары нәтижелерге қол жеткізуге келесі ережелерді сақтау ықпал етуі керек: балалармен жұмыс жасауда дидактикалық және көрнекі материалдарды егжей-тегжейлі таңдау; жеке

сабақтың әр жеке кезеңіне уақытты ұтымды бөлу; материалды кәсіби және ғылыми негізделген ұсыну; логопедиялық жұмыстың әртүрлі формаларын, әдістері мен тәсілдерін қолдану; түзету-логопедиялық әсер ету процесінде техникалық құралдарды пайдалану (компьютерлік технологияларды тарту) және т.б. Жетіншіден, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың көпшілігінде жоғары психикалық функциялардың дамуындағы бұзылулар бар, атап айтқанда есте сақтау, зейін, қабылдау, ойлау, мотор және сенсорлық дамудың әртүрлі дәрежелері бар. Балалардың бұл санатында шаршаудың жоғары деңгейі, тез шаршау, жалқаулықтың көрінісі және басқа белгілер бар. Бұл белгілерді жеңу үшін оқушыға қызығушылық таныту, жұмыстың стандартты емес әдістерін қолдану, белсенді физикалық жаттығуларды міндетті түрде қосу, инновациялық технологияларды тарту және т. б. қажет.

Талқылау

Алматы облысы бойынша логопед маманды даярлауда І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің рөлі зор. Логопед маман 6В01901 (5В010500) – «Дефектология» білім беру бағдарламасының «Логопедия» жеке білім беру траекториясында жүзеге асырылады.

Студенттерді 6В01901 (5В010500) – «Дефектология» БББ бойынша оқыту 2000-2001 оқу жылынан бастап жүзеге асырылады.

Біліктілік талаптарына сәйкес 6В01901 – «Дефектология» білім беру бағдарламасының түлегіне 6В01901 (5В010500) – «Дефектология» мамандығы бойынша «білім бакалавры» біліктілігі мен академиялық дәрежесі беріледі. 6В01901 (5В010500) – Дефектология мамандығы 6В019 «Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау» 6В019 бағытына кірді. Ұлттық біліктілік шеңберіне сәйкес Еуропалық біліктілік шеңберіне сәйкес мамандық коды 6В өзгертіледі.

Осы жылдар ішінде осы мамандықтың 1074-тен астам түлектерін шығарды. Түлектер облыстың және Республиканың белсенді білім беру мекемелерінде, еліміздің мемлекеттік құрылымдарында табысты жұмыс істейді.

2012-2013 оқу жылында университетте 6М010500 – «Дефектология» мамандығы бойынша магистратура ашылды.

6В01901 (5В010500) - Дефектология бойынша бітірушілерді даярлаудың негізділігі білім беру бағдарламасы 20 жылдан астам дамып, табысты жүзеге асырылып келе жатқандығының факторымен де расталады, бұл оның республиканың осы өңірі үшін тиімділігі мен қажеттілігінің дәлелі болып табылады.

Алдымызға қойылған міндеттерді толығымен тексеру, шешу және ғылыми болжамның дұрыстығын тексеру мақсатында 6В019 – «Дефектология» мамандығының студенттерімен эксперименттік жұмыс жүргізілді.

Тәжірибелік эксперимент жұмысымызда біз Н.П. Фетискин әдістемесі [11], «Толеранттылық индексі» сауалнамасы [12], В.В. Бойко экспресс-диагностикасы [13], А.А. Реанның модификациясында К. Замфирдің кәсіби қызметінің мотивациясын анықтау әдістемесін [14] өз жұмысымызға бейімдеп пайдаландық.

Зерттеудің бірінші, диагностикалық кезеңінде біз ЖУ студенттерінің кәсіби дайындық компоненттерінің қалыптасу деңгейіне эмпирикалық диагностикалық зерттеу жүргіздік. Педагогикалық экспериментке «Логопедия» бағыты бойынша білім алатын күндізгі оқытудың IV курсының 12 студенті, 4 сарапшы, олардың ішінде практика әдіскерлері, педагогикалық практика жүргізілген мекемелердің логопедтері қатысты.

ЖУ түлектерінің «кәсіби дайындық» ұғымының мәні туралы түсініктерін анықтау үшін оларға «логопед болу деген не?», онда келесі сұрақтарға жауаптар көрсетілуі керек:

- 1. Неліктен сіз осы мамандықты таңдадыңыз?
- 2. Логопедтің ерекшелігі неде?
- 3. Сіздің ойыңызша, логопед қандай жеке қасиеттерге ие болуы керек?
- 4. Педагогикалық қызметті тиімді жүзеге асыру үшін логопед қандай дағдыларды қажет етеді?

Көптеген студенттер (62,6%) болашақ мамандықты әлеуметтік маңызды деп санап, тіпті оны дәрігер мамандығымен салыстыра отырып, адамдарға көмектесуге деген

ұмтылысты мамандық таңдауда қозғаушы күш деп атады. Маңызды жеке қасиеттердің ішінде олар балаларға деген сүйіспеншілікті, жауапкершілікті, әдептілікті, шыдамдылық пен ашықтылықты көрсетті. Алайда, кейбір студенттер үшін бұл мамандықты таңдау кездейсоқ болды (17,6 %), немесе себебі мүлдем көрсетілмеген (19,8 %). Сонымен қатар, кейбір сауалнамалаушылар бастапқыда педагогикалық мамандыққа бейімділікті сезінбегендерін және ата-аналарының (достарының, таныстарының немесе сыныптастарының) кеңесі бойынша ЖОО-ға түскендерін атап өтті, бірақ оқу процесінде «тартылды» және енді жасалған таңдау туралы өкінбейді, сонымен қатар еңбек қызметінің басталуын тағатсыздана күтеді. Студенттер болашақ кәсіби қызметінің ерекшелігін балалар мен ересектердегі сөйлеу бұзылыстарын диагностикалау және түзету қажеттілігін көрді. Олардың кәсіби қызметте логопедке қажет дағдылар туралы сұрақтарға жауаптары негізінен сөйлеуді диагностикалау және түзету саласындағы дағдыларға, жоғары психикалық функцияларына қатысты болды. Студенттердің аз ғана бөлігі (7,1%) сөйлеу қабілеті бұзылған баламен және оның ата-анасымен қарым-қатынас жасау қажеттілігін атап өтті. Ешкім рефлексивті дағдылардың қажеттілігін көрсетпеді.

Бітіруші студенттермен және сарапшылармен жеке әңгімелесу түлектердің кәсіби қызметке практикалық дайындығының жеткіліксіз болу себептерін анықтауға мүмкіндік берді, олардың ішінде:

- оқыту процесінің басым теориялық бағыттылығы;
- оқу жоспарында өндірістік практикаға бөлінетін сағат санының жеткіліксіздігі;
- белгілі бір, тиісті түрде жабдықталған (техникалық) практика базаларының болмауы;
- оқу процесінде кәсіби қызметке деген ынтаны төмендету.

Жалпы және арнайы білім беру саласында логопедтің кәсіби қызметке даярлауда 2019-2020 оқу жылындағы 6B019 – «Дефектология» мамандығының білім беру бағдарламасы негізге алынды.

Бакалавриаттағы БББ талдай келе, «Логопедия» мамандануында «Логопедия», «Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту», «Логопедиядағы ақпараттық-коммуникативтік технологиялар», «Жалпы білім беретін және арнайы білім беретін мекемелердегі логопедтің әрекеті», «Арнайы білім берудегі қазіргі педагогикалық технологиялар», «Білім берудегі цифрлық технологияны қолдану», «Қазіргі логопедиялық технологиялар», «Дизартрия кезіндегі түзету жұмысы», «Тұтыну кезіндегі түзету жұмыстары», «Дислалия кезіндегі логопедиялық жұмыс», «Дауыстың бұзылуы кезіндегі логопедиялық жұмыс», «Сөйлеу тілінің фонетика-фонематикалық бұзылысы», «Сөйлеу тілінің жүйелі бұзылуы кезіндегі логопедиялық жұмыс», «Ринолалия кезіндегі түзету жұмыстары», «Жалпы білім беретін және арнайы білім беретін мекемелердегі логопедтің әрекеті», «Кохлеарлы имплантациядан кейін баланың естуін, сөйлеуін реабилитациялау» сияқты пәндер енгізілген. Логопед маманына арналған бағдарламалардың ішінде мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының логопедтеріне, мектептерде жұмыс істейтін логопедтерге, сондай-ақ бейімделген білім беру бағдарламалары бойынша білім алушыларға арналған білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін логопедтерге арналған пәндер бар.

Аталған пәндер бойынша біз студенттермен кәсіби және жеке қасиеттерді дамыту бойынша тренингтер, практикалық міндеттерді жеке немесе шағын топтарда шешу бойынша сабақтар, білім берудің әртүрлі деңгейлерінде оқыту жоспарлары мен бағдарламаларын әзірлеу, жеке жобаларды немесе топтық тапсырмаларды құрастыру түрінде әртүрлі практикалық сабақтар өткізілді. СӨЖ, СОӨЖ жұмыстарын ұйымдастырудың қазіргі заманғы нысандары мен технологияларымен толықтыруға ұмтыла отырып, болашақ логопедке көмектесу үшін дидактикалық материалдарды ұжымдық құрастыру қолға алынды. Курстарға қатысушылардың әрқайсысы арнайы жасалған папкаға орындалған тапсырмасы бар бір слайдтан жүктейді және курстардың соңына қарай тыңдаушылардың

әрқайсысы өзіне жүктелген барлық беттері бар толық презентацияны жүктей алды.

Тәжірибелік-эксперимент жұмысында біз «Логопедиялық технологиялар» атты арнайы курстың жұмыс бағдарламасын әзірледік.

Біз ұсынып отырған арнайы курстың ерекшелігі, *біріншіден*, олардың практикалық компонентке, мамандар өз жұмысында қолдана алатын, әдеттегі әдістерін толықтыра немесе алмастыра алатын нақты механизмдер мен технологияларға бағдарлануы, *екіншіден*, студенттерді өздерінің кәсіби дағдылары мен құзыреттіліктерін байытуға ынталандыруға, жұмыс тәжірибесі мен нәтижелерін жалпылауға және оларға ғылыми тұрғыдан қарауға және т.б. бағытталуы, *үшіншіден*, студенттермен кері байланыс жасауда ҚОТ технологияларын кеңінен пайдаланылды.

Бұл арнайы курс шеңберінде практикалық сабақтар өткізілді, тренингтер, практикалық міндеттерді шешу, жоспарлар мен бағдарламаларды әзірлеу, дөңгелек үстелдер, жеке жобаларды жасау және т.б. ұйымдастырылды. Мұндай жұмыс түрлері логопедтердің мамандарға қазіргі заманғы білім берудің барлық деңгейлерінде және барлық салаларында логопедтік жұмыста болған және болатын өзгерістерді бағдарлауға, сондай-ақ әртүрлі тақырыптар бойынша тұрақты оқытудың арқасында жоғары кәсіби деңгейді сақтауға көмектеседі.

Зерттеу жұмысымызда қойылған міндеттерді шешу тәсілдері ретінде *оқытудың интерактивті және белсенді әдістері мен тәсілдерін* [15] қолдандық.

Дәрістік сабақтарда маңызды теориялық материалды игеру, қабылдау, бекіту үдерістерін белсендендіру мақсатында, яғни әдеттегі оқу жұмысы барысында иммитациялық емес әдістер (проблемалық дәріс, проблемалық әңгіме, эвристикалық әңгіме, зерттеу жұмысы, олимпиада, конференция және т.б.) де қолданылды.

Педагогикалық эксперименттің қалыптастырушы кезеңі барысында біз практикалық сабақтарда қолданылатын формаларды, әдістер мен құралдарды өзгерттік, олардың ішінде «Кейс-әдіс» (case-study) әдісін ерекше атап айтуға болады.

Болашақ логопед мұғалімдердің кәсіби құндылық бағдарларын қалыптастыру процесінде осы әдісті қолданудың маңызы оның мәні болып табылады: ұсынылған жағдайды ұжымдық талдау, оны шешу әдісін іздеу және таңдау, көпшілік алдында ұсынылған шешім әдісін қорғау. Мәселенің екіұштылығы мен шешімдерінің әртүрлілігі сыныпта талқылау, позицияларды дәлелдеу және мәселені шешудің оңтайлы жолын таңдауға жағдай жасауға мүмкіндік берді.

Мысалы, мынадай жағдайлар талқыланды:

1) 1,5 жастағы баланың ата-анасы баланың сөйлеу дамуының ерекшеліктеріне қатысты келесі шағымдармен логопедке жүгінді: «оның сөйлеуі басқаларға түсініксіз, айтылу кезінде мұрын реңкі бар, аграматизм кездеседі. Бала тыныш, қозғыш, 5 минуттан артық тапсырмаға назар аударма алмайды. Отбасында орыс және қазақ тілдері қолданылады».

2) 2,5 жастағы қыздың ата-анасы оның сөйлеу дамуын былай сипаттайды: «Ол бәрін түсінеді, бірақ сөйлемейді, негізінен жестпен сөйлеседі, бірнеше дауысты және дауыссыз дыбыстарды айтады. Баланың белсенді сөздігі бірнеше сөзден тұрады: бер, мама, апа. Өмірдің алғашқы айларында психомоторлы даму кешіктірілді, отыру және жүру кеш басталды, балаға қатты тамақты шайнау қиын, жұту қиын».

Осы жағдайларды талдау кезінде студенттер сөйлеу тіліндегі бұзылыстарын, оның құрылымын, патогенетикалық механизмдерін анықтап, түзету жұмыстарының негізгі бағыттарын анықтап, мүмкін болатын қайталама бұзылуларды анықтап, белгілі бір даму ортасын құру үшін ата-аналарға ұсыныстар беруі керек еді.

Мұндай тәсілді практикалық сабақтарда қолдану теориялық білім мен практикалық дағдыларды шоғырландыруға, жеке тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерін және студенттердің белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыруға, олардың білімін байытуға, кәсіби қызметте қажетті дағдыларды дамытуға, танымдық белсенділікті арттыруға, дүниетанымды қалыптастыруға ықпал етті. олардың кәсіби дайындығының қалыптасуына нәти-

желі әсер етті. Бұл әдіс күрделі мәселелерді қате болған жағдайда жағымсыз салдарлар туралы алаңдамай, қауіпсіз жағдайда зерттеуге мүмкіндік берді.

Бал әдістен басқа «Жоба», - «Ара» немесе «ынтымақтастықта оқыту», «Портфолио» әдісі де оң нәтиже берді.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қалыптастырудың маңызды кезеңі педагогикалық практиканы ұйымдастыру болды, біз студенттердің дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру процесінде алған теориялық білімдерін шоғырландыруға баса назар аудардық. Студенттерде әріптестерімен, оқушылармен және олардың ата-аналарымен толерантты мінез-құлықты қалыптастыруға; мектеп ұжымында диалог жүргізу және нәтижелі пікір алмасу дағдыларын қалыптастыруға; шығармашылық ойлауды көрсетуге; кәсіби қызметтің жеке стилін, оған зерттеушілік көзқарасты қалыптастыруға ерекше назар аударылды.

Қалыптастырушы эксперимент жүргізу кезеңінде болашақ педагогтардың кәсіби қызметке дайындығын қалыптастыру мақсатында педагогикалық ықпал ету шараларының кешенді жүйесін жоспарлы, үздіксіз және келісілген жүргізу жүзеге асырылды.

Қорытынды

Ғылыми зерттеулер мен нақты білім беру жағдайын талдау қазіргі білім беру кеңістігі жағдайында жұмыс істей алатын мамандарды кәсіби даярлау саласындағы ғалымдардың ғылыми-практикалық жетістіктеріне қарамастан, логопедтердің еңбек қызметін ұйымдастыруда *бірқатар сұрақтар мен өзгерістер туындайды*, олар түсіндіруді немесе нақтылауды, соның ішінде заңнамалық деңгейде талап етуі мүмкін. Біріншіден, логопедтің қызметіне тек түзету жұмыстары ғана емес, сонымен қатар оқыту мен тәрбиелеу қызметі де кіретініне назар аударған жөн. Бұл ретте бұл қызмет мектеп жасына дейінгі балаларға қатысты да, оның шеңберінде логопедтік сүйемелдеу жүргізілетін кез келген білім беру деңгейіндегі білім алушыларға да қатысты жүзеге

асырылуы мүмкін. Қазіргі уақытта білім беру деңгейлері бойынша қызмет бөлінбейді. Біз бұл бөлу болмайды деп болжаймыз, өйткені логопедиялық сүйемелдеу көптеген даму бұзылулары бар балаларға қатысты болады, олардың барлық іс-әрекеттерін сүйемелдеуді қажет етеді, ал оқу процесі тек оқыту және түзету арқылы ғана емес, сонымен қатар тәрбие арқылы да жүзеге асырылады. Сондай-ақ, бұл қызмет қажет болған жағдайда кез-келген басқа жас санатына немесе денсаулықтың бұзылу санатына бағытталуы мүмкін.

Екіншіден, қазіргі уақытта тұжырымдамалық аппаратты нақты анықтау және оны мемлекеттік немесе аймақтық деңгейдегі нормативтік-құқықтық құжаттарда бекіту мәселесі ашық күйінде қалып отыр, бұл студенттердің логопедтер қандай категориялармен жұмыс істей алатындығын нақты түсіну үшін қажет. Көрсетілген жалпы мәліметтерге және педагог-дефектологтың (оның ішінде логопед-мұғалімнің) кәсіби қызметінің мақсатына сәйкес педагогикалық қызмет бейімделген негізгі жалпы білім беретін бағдарламалар бойынша жүргізіледі, олар денсаулық мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға ғана қатысты жүзеге асырылады.

Үшіншіден, көру, есту, тірек-қимыл аппараты бұзылған, аутистік спектрдің бұзылуы, сөйлеу тілі дамуының тежелуі, зият бұзылыстары бар білім алушылармен, сондай-ақ бейімделген негізгі жалпы білім беру бағдарламасында логопедпен жұмыс істейтін, ал есту бұзылыстары бар білім алушыларды қоспағанда, іс жүзінде барлық бұзылыстарда болатын білім алушылардың басқа да санаттарымен логопедтік жұмысты ұйымдастыру мәселесі қалып отыр.

Тиісінше, логопед мұғалімдерін даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыруда логопедиялық жұмысқа, логопедиялық сүйемелдеуге бағытталған курстарды немесе блоктарды енгізу қажет. Егер біз білім беру саласында жұмыс істейтін логопед туралы айтатын болсақ, онда кез-келген бұзылыстары бар бала бола алады, ал маман мұндай балалардың жұмысы мен оқуын ұйымдастырудың ерекшеліктерін білуі керек. Қазіргі уақыт-

та логопедтермен жұмыс істеу тәжірибесінен бұл көптеген логопедтердің біліктілік деңгейі жоғары емес салалар деп айтуға болады.

Логопед-мұғалімдердің көпшілігі басқа да бұзылыстары бар (есту, көру, ЕБА, ТҚАБ және т.б.) білім алушылармен ерекше және жоғары мамандандырылған логопедтік жұмысқа назар аудару қажет. Кез-келген маман мүмкіндігі шектеулі адамдардың барлық мүмкін санаттарының клиникалық-психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, осы санаттардағы сөйлеу бұзылыстарының құрылымы мен ерекшелігі туралы нақты түсініктерге ие болуы керек.

Сөйлеу тіліндегі бұзылыстарына байланысты оқушылардың сәтсіздігінің алдын алу және жеңу жалпы білім беретін мектепте де, арнайы (түзету) білім беру мекемесінде де логопедтердің басты міндеті болып табылады.

Логопедтің әр бағыты білім алуда ерекше қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың бірыңғай жалпы процесінің ажырамас бөлігі болып табылады, бұл

білім беру аясында ерекше мәнге ие, өйткені ол сөйлеу бұзылыстарын оқшауланған түрде жеңуге емес, тұтастай алғанда оларды бейімдеу мен әлеуметтендіруге бағытталған.

Осылайша, қазақстандық білім беру жүйесін жетілдіру педагогикалық білімнің мақсаттары, міндеттері мен мазмұнын айтарлықтай жаңартуды қажет етеді деп қорытынды жасауға болады. Білім берудегі инновациялық жұмыстың қажетті элементі білім беру процесінің барлық қатысушыларына және ең алдымен, даму мүмкіндігі шектеулі балаларға жан-жақты психологиялық-педагогикалық қолдауды дамыту болып табылады. Негізгі білім беру бағдарламасын дамытуға және қоғамға сәтті бейімделу мен интеграцияға кедергі келтіретін сөйлеу бұзылыстарының алдын алуға бағытталған логопедиялық сүйемелдеуге ерекше рөл беріледі. Бүгінгі таңда білім беру ұйымдары кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыру процесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Тушева Е.С. Стратегически-значимые направления исследования профессиональной переподготовки специалистов в области коррекционной педагогики. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: http://www.bim-bad.ra/ЫЙыотека/artide_fuП.рр?aid=1888&bmn_mbrik_pl_artides=76 (дата обращения: 05.08.21).
2. Оразаева Г.С. Введение в специальность для студентов-дефектологов: учебное пособие / Г.С. Оразаева. – Алматы: Нур-Принт, 2014. – 112 с.
3. Исакова М.С. Психолого-педагогическая помощь в работе с детьми, имеющими недоразвитие речи / М.С. Исакова. – Алматы: Эпиграф, 2016. – 84 с.
4. Приходько О.Г. Деятельность специалистов сопровождения при включении обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов в образовательное пространство: методические материалы для специалистов сопровождения: учителей-логопедов, учителей-дефектологов, педагогов-психологов, тьюторов и социальных педагогов образовательных организаций / О.Г. Приходько. – Москва: ГБОУ ВПО МГПУ, 2014. – 102 с.
5. Педагогтің кәсіби стандарты. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: https://atameken.kz/uploads/content/files/%D0%9F%D0%A1%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%B7.pdf (қаралған күні: 05.08.21).
6. Педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамалары. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750> (қаралған күні: 05.08.21).
7. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы. Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343__ (қаралған күні: 05.08.21).

8. Білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық консилиум ережесі. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 38 б.
9. Исакова М.С. Психолого-педагогическая помощь в работе с детьми, имеющими недоразвитие речи / М.С. Исакова. – Алматы: Эпиграф, 2016. – 84 с.
10. Алехина С.В., Семаго М.М. Создание и апробация модели психолого педагогического со проведения инклюзивной практики. Методическое пособие. / С.В. Алехина, М.М. Семаго. – Москва: МГППУ, 2012. – 156 с.
11. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин. – Москва: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 490 с.
12. Солдатова Г.У., Кравцова О.А., Хухлаев О.Е., Шайгерова Л.А. Экспресс-опросник «Индекс толерантности». [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://mkset.ru/attachments/bc692c4f3463723b16cdc2ac395cb45835bc1b31/store/a60f3aecd7ab1d43011a467a514033a861c2457546da3b03e79b504298df/%D0%A2%D0%B5%D1%81%D1%82+%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81+%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf> (дата обращения: 05.08.21).
13. Бойко В.В. Экспресс-диагностика склонности к аффективному поведению. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://vsetesti.ru/186/> (дата обращения: 05.08.21).
14. Мотивация профессиональной деятельности (методика К. Замфир в модификации А. А. Реана). [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/122-tests-guidance/716-motivation-professional-activity-c-zamfir-technique-to-modify-a-a-reana> (дата обращения: 05.08.21).
15. Трайнев В.А. Деловые игры в учебном процессе: методические разработки и практика проведения / В.А. Трайнев. – Москва: Дашков и К: МАН ИПТ, 2005. – 360 с.

А.Н. Галиева, Л.М. Садырқұл

Жетысуский университет имени И. Жансугурова, Талдықорган, Казахстан

Профессиональная деятельность логопеда в области общего и специального образования

Аннотация. В статье анализируются вопросы теоретической и практической направленности логопедии, профессиональной деятельности логопеда в области общего и специального образования в условиях научных исследований и образования. Профессиональная деятельность логопеда рассматривается в нескольких трудовых функциях.

Поскольку каждая категория детей с особыми образовательными потребностями (наиболее распространенными нарушениями развития являются речевые нарушения) нуждается в сопровождении логопеда, профессиональная деятельность логопеда не ограничивается организацией логопедической поддержки на уровне общеобразовательных учреждений, она осуществляется в школах по адаптированным образовательным программам, дошкольных организациях смешанного или компенсирующего вида, медицинских организациях, особое внимание было уделено специфике работы учителя-логопеда в рамках инклюзивного образования в связи с тем, что сегодня система общего образования ориентирована на инклюзивную практику.

В рамках исследовательской работы проведена практическая работа со студентами, обучающимися по индивидуальной образовательной траектории «Логопедия» образовательной программы «Дефектология» – 6В019 (5В010500), Жетысуского университета им.И. Жансугурова. За основу взята образовательная программа специальности 6В019 (5В010500) – «Дефектология» на 2019-2020 учебный год. Разработана рабочая программа авторского спецкурса «Логопедические технологии».

В экспериментальной работе адаптированы в соответствии с направлением исследования методика Н.П. Фетискина, опросник «Индекс толерантности», экспресс-диагностика В.В. Бойко, методика определения мотивации профессиональной деятельности К. Замфира в модификации А.А. Реана. В педагогическом эксперименте приняли участие 12 студентов IV курса очного обучения, обучающихся по направлению «Логопедия», 4 эксперта, в том числе методисты практики, логопеды учреждений, в которых проводилась педагогическая практика.

Ключевые слова: логопедия, логопед, специальное образование, профессиональная деятельность, трудовая функция, дети с особыми образовательными потребностями, речевые нарушения, образовательная программа.

A.N. Galieva, L.M. Sadyrkul

I. Zhansugurov, Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan

Professional activities of a speech therapist in general and special education

Abstract. The article analyzes the issues of the theoretical and practical orientation of speech therapy, and the professional activity of a speech therapist in the field of general and special education in the conditions of scientific research and education. The professional activity of a speech therapist is considered in several labor functions.

The most common developmental disorders are speech disorders. Every category of children with special educational needs requires support from a speech therapist. The professional activity of a speech therapist is not limited to the organization of logopedic support at the level of general educational institutions. It is carried out in schools on adapted educational programs, preschool organizations of mixed or compensatory type, and medical organizations. The article focuses on the specific work of a speech therapist in inclusive education in connection with the fact that today the general education system.

As part of the research work, practical work was carried out with students studying the individual educational trajectory «Speech Therapy» of the educational program «Defectology» – 6B019 (5B010500), Zhetysu University named after I. Zhansugurov. The educational program of the specialty 6b019 (5B010500) – «Defectology» for the 2019-2020 academic year is taken as a basis. There has been developed a working program of the author's special course «Speech therapy technologies».

In the experimental work, the method of N.P. Fetiskin, the questionnaire «Tolerance Index», the express diagnosis of V.V. Boyko, and the method of determining the motivation of K. Zamfir's professional activity in the modification of A.A. Rean were adapted in accordance with the direction of the study. The pedagogical experiment was attended by 12 IV-year full-time students studying in the direction of «Speech Therapy», 4 experts, including methodologists of practice, and speech therapists of institutions where was conducted pedagogical practice.

Keywords: speech therapy, speech therapist, special education, professional activity, Labor function, children with special needs in education, speech disorders, educational program.

References

1. Tusheva E.S. Strategicheski-znachimye napravleniya issledovaniya professional'noj perepodgotovki specialistov v oblasti korrekcionnoj pedagogiki [Strategically significant areas of research of professional retraining of specialists in the field of correctional pedagogy]. Available at: http://www.bim-bad.ra/Yyuteka/artide_fuP.php?aid=1888&bmn_mbrik_pl_artides=76, [in Russian]. (accessed 05.08.21).
2. Orazzaeva G.S. Vvedenie v special'nost' dlya studentov-defektologov: uchebnoe posobie [Introduction to the specialty for students of speech pathologists: textbook], (Nur-Print, Almaty, 2014, 112 p.), [in Russian].
3. Iskakova M.S. Psihologo-pedagogicheskaya pomoshch' v rabote s det'mi, imeyushchimi nedorazvitiye rechi [Psychological and pedagogical assistance in working with children with speech underdevelopment], (Almaty, Epigraf, 2016, 84 p.), [in Russian].
4. Prihod'ko O.G. Deyatel'nost' specialistov soprovozhdeniya pri vklyuchenii obuchayushchihsya s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya i detej- invalidov v obrazovatel'noe prostranstvo: metodicheskie materialy dlya specialistov soprovozhdeniya: uchitelej-logopedov, uchitelej- defektologov, pedagogov-psihologov, t'yutorov i social'nyh pedagogov obrazovatel'nyh organizacij [The activities of support specialists when including students with disabilities and children with disabilities in the educational space: methodological materials for support specialists: speech therapists, speech pathologists, teachers, psychologists, tutors and social educators of educational organizations] (GBOU VPO MGPU, Moscow, 2014, 102 p.), [in Russian].

5. Pedagogtin kasibi standarty [Professional standard of a teacher]. Available at: https://atameken.kz/uploads/content/files/%D0%9F%D0%A1%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%B7.pdf, [in Russian]. (accessed 05.08.21).
6. Pedagog kyzmetkerler men olarga tenestirilgen adamdar lauazymdarynyn үлгілік биліктілік сипаттамалары [Standard qualification characteristics of positions of teachers and persons equated to them]. Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750_ [in Russian]. (accessed 05.08.21).
7. Kemtar balalardy aleumettik zhane medicinallyk-pedagogikalyk tuzeu arkyly koldau turaly. Kazakstan Respublikasynyn 2002 zhylygy 11 shildedegi N 343 Zany. [On social and medical-pedagogical Correctional support for children with disabilities. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 11, 2002. No. 343]. Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_, [in Kazakh]. (accessed 05.08.21).
8. Bilim beru ujymdaryndagy psihologiyalyk-pedagogikalyk konsilium erezhesi [Rules of psychological and pedagogical consultation in educational organizations]. Methodological recommendations (Y. Altynsarin National Academy of Education, Astana, 2016, 38 p.), [in Kazakh].
9. Iskakova M.S. Psihologo-pedagogicheskaya pomoshch' v rabote s det'mi, imeyushchimi nedorazvitie rechi [Psychological and pedagogical assistance in working with children with speech underdevelopment] (Epigraf, Almaty, 2016, 84 p.), [in Russian].
10. Sozdanie i aprobatsiya modeli psihologo pedagogicheskogo so provozhdeniya inklyuzivnoj praktiki [Creation and testing of a model of psychological and pedagogical support for inclusive practice]. Methodical manual General ed. by S.V. Alyokhina, M.M. Semago (MSPPU, Moscow, 2012, 156 p.), [in Russian].
11. Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manujlov G.M. Social'no-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp [Socio-psychological diagnostics of the development of personality and small groups] (Publishing House of the Institute of Psychotherapy, Moscow, 2002, 490 p.), [in Russian].
12. Soldatova G.U., Kravtsova O.A., Khukhlaev O.E., Shaigerova L.A. Jekspress-oprosnik «Indeks tolerantnosti» [Express questionnaire «Tolerance Index»]. Available at: <https://mkset.ru/attachments/bc692c4f3463723b16cdc2ac395cb45835bc1b31/store/a60f3aecd7ab1d43011a467a514033a861c2457546da3b03e79b504298df/%D0%A2%D0%B5%D1%81%D1%82+%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81+%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8.pdf>_(accessed 05.08.21).
13. Boiko V.V. Ekspress-diagnostika sklonnosti k affektivnomu povedeniyu [Express diagnostics of the tendency to affective behavior]. Available at: <https://vsetesti.ru/186/>, [in Russian]. (accessed 05.08.21).
14. Motivatsiya professional'noj dejatel'nosti (metodika K. Zamfir v modifikacii A. A. Reana) [Motivation of professional activity (K. Zamfir's methodology modified by A. A. Rean)]. Available at: <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/122-tests-guidance/716-motivation-professional-activity-c-zamfir-technique-to-modify-a-a-reana> [in Russian]. (accessed 05.08.21).
15. Trajneev V.A. Delovye igry v uchebnom processe: metodicheskie razrabotki i praktika provedeniya [Business games in the educational process: methodological developments and practice of conducting], (Dashkov i K: MAN IPT, Moscow, 2005, 360 p.), [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Галиева А.Н. – І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қауымдастырылған профессор (доцент) м.а., филология ғылымдарының кандидаты, Талдықорған, Қазақстан.

Садырқұл Л.М. – **корреспонденция үшін автор**, «Арнайы педагогика» мамандығының 2-курс магистранты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан.

Galieva A.N. – Associate professor, I. Zhansugurov Zhetysu University, Candidate of Philological Sciences, Taldykorgan, Kazakhstan.

Sadyrkul L.M. – **Corresponding author**, The 2nd year Master's student in "Special pedagogy", I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan.